

U drugom se dijelu knjige nalaze i tri poglavlja kojima se čitatelju podrobnije žele prikazati pojedine činjenice koje će pridonijeti boljem shvaćanju dijela životnoga puta Olega Mandića. U dodatku pod naslovom „Povijesni kontekst“ (121-127) opisuje se osnutak Julijske krajine, spomenute su i dvije istrage talijanskoga pravosuđa o zlodjelima počinjenima u Rižarni San Sabba u Trstu te nekoliko podataka iz *Enciklopedije Holokausta*. U poglavlju „Logor Auschwitz-Birkenau“ (129-136) opisan je nastanak toga logora, njegovo trajanje, rad, prvi dolasci, prihvat, plinske komore, žrtve i oslobođenje te su pružene informacije o poznatim osobama koje su djelovale u logoru (Rudolfu Hößu, Josefu Mengeleu). Roberto Covaz je u posljednjem poglavlju „Čitateljima“ (137) istaknuo kako je nastojao usmjeriti sjećanja u pripovjedačkom pravcu što jednostavnije i kronološki uredno.

U knjizi se isprepliću komentari Roberta Covaza i svjedočanstva Olega Mandića pisana u prvom licu jednine stvarajući lako čitljiv tekst s izrazito teškom temom. Ovo je knjiga o Mandićevu životnom iskustvu, a njegovo je svjedočanstvo lucidno i precizno – subjektivni doživljaji ispričani su na objektivan način. U tekstu se nigdje ne može naslutiti mržnju, dok emocije ne umanjuju objektivnost priče. Prateći priču, u knjizi se nalaze i mnoge fotografije iz privatne arhive Olega Mandića. Na kraju valja preporučiti knjigu svim čitateljima, uz jednu znakovitu Mandićevu misao: „Ne zavaravam se da se to neće više dogoditi, dogodilo se u Ruandi, u Bosni i u drugim ratovima. Dogodit će se opet, usprkos onome što se dogodilo meni i mnogima drugima poput mene.“

Željko Cetina

Ivan Pauletta Corrado, *Fuggiaschi. Fughe dall'Istria nel primo dopoguerra*, traduzione di Claudio Gelleni, Roma: Europa edizioni, 2014., 154 str.

Knjiga Ivana Corrada Paulette *Fuggiaschi. Fughe dall'Istria nel primo dopoguerra* prijevod je njegova djela *Bjegunci* koje je 2005. izdala zagrebačka kuća Durieux. Zahvaljujući rimskoj Europa edizioni, talijansko je izdanje ugledalo svjetlo dana u srpnju 2014. Protežući se na 154 stranice, prati sudbine osamnaestero autorovih sugovornika koji su pristali ispričati mu svoje priče o napuštanju istarskoga poluotoka u vrijeme poslije Drugoga svjetskog rata.

Djelo otvaraju „Parere della critica“ (7) i „Alcune parole di prologo“ (11-13), u kojima je ukratko opisana tema kojom se Pauletta u knjizi bavi te njegov pristup toj problematici. Važno je istaknuti – kako i sam autor naglašava – da se u ovome slučaju ne radi o historiografskom istraživanju, već ponajprije o prepričavanju događaja za koje on vjeruje da ne bi trebali biti zaboravljeni. Napominje kako su neka imena izmijenjena radi očuvanja anonimnosti pojedinih sugovornika.

Slijede poglavlja naslovljena imenima sugovornika i započinju sa „Sandro M.“ (14-21), pričom o mladiću koji je u svibnju 1956., nakon dva neuspjela pokušaja bijega i gotovo godine dana provedene po zatvorima od Zagreba do Pule, konačno uspio zajedno s još desetero bjegunaca stići do talijanske obale. Njegova je priča, međutim, tada bila još daleko od gotove jer će ga sudbina odvesti od Udina, Napulja, Nice i Pariza sve do daleke Australije. Na koncu, Sandro će se nakon mnogo godina vratiti u svoj rodni kraj neda-leko od Poreča. Druga priča slijedi put stanovitoga Giordana, „Giordano P.“ (22-28), mladića koji se sa samo 18 godina 1943. pridružio partizanima, da bi kao i Sandro iz prethodnoga poglavlja napustio rodnu Pulu ubrzo nakon rata, i to također morskim putem. Giordana je sudbina također odvela u Australiju, iz koje se u Pulu vratio 1965. zbog bolesti oca. Treća priča prati Sergia, „Sergio F.“ (29-33), te se za razliku od prethodnih ističe time da je njezin glavni lik bezuspješno pokušavao pobjeći iz tadašnje Jugoslavije, ponajprije zbog činjenice da se odlučio doći do Trsta kopnenim putem, koji je za razliku od mora bio bolje kontroliran. Nakon razdoblja provedenoga u zatvoru, Sergio je mobiliziran u vojsku te je odustao od novoga pokušaja bijega. Četvrto je poglavlje posvećeno Miroslavu, „Miroslav B.“ (34-39), osobi koja je zajedno s bratom i dvojicom „Mađara“ puna četiri dana i tri noći plovila Jadranom u „posuđenom“ plovilu (koje je poslije vraćeno pulskom vlasniku) usred jake bure i visokih valova. Na kraju, Miroslav je iz Italije završio u Njemačkoj, gdje se definitivno skrasio u blizini Stuttgarta. Slijedi Walterova priča, „Walter M. G.“ (40-45), o jednoj od rijetkih osoba u knjizi koja je do Italije stigla legalnim putem, odnosno nakon što je pridobila svu potrebnu dokumentaciju jugoslavenskih vlasti. Svakako valja istaknuti njegovu nadu podijeljenu s Paulettom o budućnosti bez granica između država, koje prema njegovim riječima služe samo za ugnjetavanje vlastitih ljudi. Priča Giovannija, „Giovanni J.“ (46-52), bavi se problematikom forsirane industrijalizacije u poslijeratnoj Jugoslaviji, kada je njemu i mnogim

drugima poput njega nametnuto napuštanje svojih zanata (Giovanni je bio ribar) kako bi započeli novu karijeru u raškom rudniku. Na koncu, nezadovoljan takvim okolnostima, Giovanni je također morskim putem napustio Istru zajedno s bratom i još jednim prijateljem. Slijedi poglavlje „Stella“ (53-58), koje nije posvećeno određenoj osobi, već je ime dobilo prema jednom plovilu sa šest bjegunaca koje je brod jugoslavenske pomorske milicije namjerno potopio prilikom pokušaja ulaska u talijanske teritorijalne vode. Autor se koristi tim događajem kako bi u nekoliko stranica opisao atmosferu koja je vladala na području Pule u godinama najvećega broja tajnih pomorskih odlazaka te razinu kontrole i infiltracije UDBA-e među potencijalnim bjeguncima. Priča sedmoga bjegunca, ispričana u poglavlju „Franco H.“ (59-64), bavi se pomalo nevjerojatnom avanturom Franca, pulskoga mladića koji je, navodno, uz mnogo sreće uspio proći talijansko-jugoslavensku granicu usred bijela dana. Slijedi jedno od dužih poglavlja u knjizi, „Armida M.“ (65-74), u kojemu Pauletta prepričava događaje vezane za dvije sestre iz Fažane i njihove pokušaje bijega, od kojih je prvi, zajedno s jednim mladićem, neslavno završio zbog nevremena na obalama Brijunskih otoka, dok je drugi okončan na granici Jugoslavije i Italije. Uslijedio je zatvor i teško životno razdoblje za njih sve do 1956., kada je Armidi dopušten legalan prelazak u Italiju. Knjiga se nastavlja poglavljem „Teo J. M.“ (75-81), u kojemu se prati morska i životna pustolovina mladića Tea, koji je s 19 godina odlučio napustiti Istru kako bi bolji život potražio u inozemstvu. Teo je zajedno s prijateljem ukrao obiteljsko plovilo i završio najprije u izbjegličkom kampu u Cremoni te zatim u Francuskoj, Australiji i Kanadi. Sljedeća priča, „Dario K.“ (82-89), bavi se gotovo nevjerojatnom pustolovinom mladoga Darija iz Pule, koji je čak tri puta pokušao pobjeći iz Istre, ali su ga snage sigurnosti dva puta ulovile te je zbog toga završio u zatvoru na više mjeseci. Na koncu, iz trećega je pokušaja uspio doći do talijanske obale, ali tek nakon što je čak devet dana proveo ploveći Jadranom po vrlo nepovoljnim vremenskim uvjetima. Koliko je taj put bio opasan za njegov život, svjedoči činjenica da je čak godinu i pol dana proveo po raznim bolnicama u procesu rehabilitacije. Jedanaesta priča, „Pere M.“ (90-99), opisuje malo drugačiji ishod bijega mladića iz Pule, koji se nakon susreta s vrlo teškim životnim uvjetima u talijanskim izbjegličkim kampovima i francuskim tvornicama odlučio vratiti u Pulu, ali je potom odslužio zatvorsku kaznu koja je pogadala sve uhićene bjegunce. Slijedi vrlo sažeta priča stanovitoga Branka, „Branko“ (100-104),

navodnoga dobrostojećeg Zagrepčanina koji je svoj dom napustio pedesetih godina prošloga stoljeća te je prešao u Italiju tako što se kamufliran u ličioca predstavio carinicima i nagovorio ih da ga puste da preko granice ispiše nekoliko provokacijskih natpisa protiv talijanskih susjeda. Vjerodostojnost ove priče teško je dokaziva, tim više što i sam autor naglašava kako nije poznavao vrlo dobro Branka, niti zna je li mu je to pravo ime. Nakon toga, autor se bavi pričom Puljanina Roberta, „Roberto J.“ (105-111), koji je također, nakon neugodnih iskustava iz mlađih dana sa snagama sigurnosti, odlučio napustiti rodni grad te je to napravio preko granice između Nove Gorice i talijanske Gorice tako što je usred noći navodno preskočio zid koji je dijelio ova dva grada. Četrnaesta je priča, „Rudi P.“ (112-118), obrađena drugačijim stilom od ostalih te je podijeljena na dva dijela. U prvom („Andata“) autor na pulskom istromletačkom dijalektu piše o Rudijevu odlasku iz Pule dok je još bio dio policijskih snaga, dok u drugom („Ritorno“) opisuje njegove tjedne povratke iz „ljubavnih“ razloga, sve do uhićenja koje ga je koštalo sedam godina zatvora. Nakon toga Pauletta prepričava događaje iz života bjegunca Ottonea, „Ottone L.“ (119-126), još jednoga maloljetnika koji je svoj dom napustio morskim putem zajedno s nekolicinom prijatelja i koji se nakon raznih peripetija na koncu ipak, u stare dane, skrasio u rodnoj Puli. Slijedi priča Carla iz Pazina, „Carlo V.“ (127-133), koja se od ostalih razlikuje ponajprije po činjenici da je njezin glavni lik na kraju, nakon neuspjeloga pokušaja kopnenoga bijega, ipak morao odustati od napuštanja poluotoka. Pretposljednja priča, „Mario D.“ (134-143), nadovezuje se zbog svoje neuspješnosti na onu prijašnju te prikazuje čitatelju propale pokušaje bijega Marija, mladoga dečka s Labinštine, koji je dva puta pokušao preko Slovenije doći do talijanske granice, ali je oba puta bio primoran odustati te je kao i mnogi drugi završio na nekoliko mjeseci u zatvoru. Na kraju, zbog poteškoća s pronalaskom posla, Mario je zajedno sa ženom i djetetom 1958. ipak napustio Istru i otišao u Australiju. Djelo završava poglavljem „Tilio H.“ (144-153) o Puljaninu koji je rodni grad napustio iz drugoga pokušaja 1961. Uslijedilo je već uobičajeno lutanje po Italiji i potom Francuskoj, vrlo čestom odredištu osoba iz ove knjige. Posljednja stranica knjige, „Piccolo glossario di termini marinari“ (154), sadrži rječnik s osam pomorskih termina koji se pojavljuju kroz priče opisane u djelu.

Knjiga Ivana Corrada Paulette nije historiografski ni znanstveni rad, već je riječ o publicističkom prepričavanju životnih dogodovština koje su

pratile sedamnaest istarskih „bjegunaca“ i jednoga zagrebačkog. Svakako, radi se o vrlo čitkom i zanimljivom štivu, dok anegdote, iako ne možemo provjeriti njihovu vjerodostojnost, mogu poslužiti kao inspiracija za neka daljnja istraživanja. Ipak, na koncu ostaje nejasno zašto talijansko izdanje Paulettine knjige u podnaslovu govori o istarskim „bjeguncima“ nakon Prvoga svjetskog rata, kada se ispričane priče tiču razdoblja drugoga svjetskog poraća, što bi neke čitatelje prilikom konzultiranja knjige moglo navesti na krivi put.

Diego Han

Gloria Nemec, *Dopo venuti a Trieste. Storie di esuli giuliano-dalmati attraverso un manicomio di confine 1945-1970*, Merano: Edizioni AlphaBeta Verlag, 2015., 220 str.

Povijest i psihijatrija dvije su znanosti koje na prvu ruku djeluju nespojivo, no danas je moguće napraviti povijesnu analizu upravo kroz psihijatrijske zapise o pacijentima. Prvi koji su pokušali spojiti ljudsku psihu radi povijesne analize su Sönke Neitzel i Harald Welzer u knjizi *Soldaten. Protokolle vom Kämpfen, Töten und Sterben (Vojnici. Zapisnici o ratovanju, ubijanju i umiranju, Frankfurt am Main 2011.)*, gdje su snage udružili psiholog i povjesničar kako bi dali uvid u način razmišljanja njemačkoga vojnika tijekom Drugoga svjetskog rata. Knjiga *Dopo venuti a Trieste. Storie di esuli giuliano-dalmati attraverso un manicomio di confine 1945-1970 (Kasnije došli u Trst. Priče julijsko-dalmatinskih ezula kroz pograničnu umobolnicu 1945. – 1970.)* također se bavi ljudskom psihom, ali ovoga se puta radi o običnim ljudima koji su nakon napuštanja rodnoga kraja jednostavnim rječnikom sišli s uma. Dvadeseto je stoljeće u Istri obilježeno velikim iseljavanjem sredinom stoljeća, čije su fizičke posljedice još i danas vidljive u mnogim mjestima u obliku urušenih kuća i potpune pustoši izvan turističke sezone. Osim fizičkih posljedica, odlazak iz zavičaja ostavio je i duboke psihološke posljedice na stanovnike Istre kojima je prva postaja tijekom dugoga procesa iseljavanja bio upravo Trst.

Knjiga započinje uvodnim tekstom „Trauma dello sradicamento“ („Trauma iskorjenjivanja“) Livija Doriga, pulskoga ezula, danas predsjednika tršćanske udruge Circolo Istria, koji prenosi dio svojih sjećanja na iseljavanja